

1. Ders

FRANSIZ DEVRİMİ- TÜRK DEVRİMİ

Fransız Devrimi

Hiç şüphesiz ki bu devrimler içinde; dünya siyasal tarihi açısından en dikkat çeken 1789 devrimidir. Çünkü bu devrim, sadece aristokrat sınıfı, kilise egemenliği, derebeylik ve mutlak monarşinin feodal ayrıcalığını sona erdiren bir olay değildir, aynı zamanda aydınlar ve burjuvazinin öncülüğünde ve halkın desteğiyle de gerçekleşmiş bulunan tarihsel bir olgudur. Bununla beraber Fransız Devrimine, Batı Avrupa tarihinin seyrini değiştiren politik bir restorasyon hareketidir diyebiliriz.

Bu hareketin başlamasına yol açan temel dinamikler; her ne kadar toplumsal eşitsizlikler, sınıfsal çatışmalar ve mutlak monarşinin keyfi uygulamaları ise de, aslında bu devrimin nihayetinde soylular ile yeni yükselen burjuvalar arasındaki bir yetki ve çıkar çatışması olduğu bilinmektedir. Ancak, devrime yol açan nedenler kadar, devrimin doğurduğu sonuçlar da önemlidir. Nitekim yeniçağda siyasal düzenleri alaşağı edecek felsefi ve ideolojik yaklaşımlar, devrimle dünyaya yayılmıştır. Bunun neticesinde dünyada o güne kadar hüküm süren; feodal yapılar, mutlak monarşiler ve teokratik düzenler miadını doldurarak tarihten silinmeye ve yerlerini; cumhuriyet ve parlamenter sisteme bırakmaya başlamıştır.

Dolayısıyla 1789 Devrimine, sadece Fransız tarihine ait bir olay olarak değil, getirdiği sonuçlarla bütün toplumları etkilemiş olan evrensel bir olgu olarak bakmak gerekir.

1789 Devriminin genel olarak iki temel özelliği üzerinde durmak gerekiyor. Bunlardan birincisi, devrimin politik sonuçlarıdır ki, sistem, aristokratik ve feodal nitelikli bir siyasal yapıdan, laik, demokratik ve milliyetçi bir yapıya doğru yönelmiştir. Burjuvazi büyük bir iktisadi güç olarak çıktığı tarih sahnesinde "yasa koyma" yetkisine sahip değildi. Çünkü bu hak "soylular"a aitti ve yönetici sınıfa dahil olmayan burjuvanın bu haktan yararlanabilmesi ancak başka bir siyasal anlayışla mümkün olabilecekti. Soylulukları nedeniyle yönetme yetkisine sahip olan kral, kilise ve aristokrasinin bu ayrıcalıklarının ortadan kaldırılmasının tek yolu onları yönetilenlerle "eşit" hale getirmektir. Bu nedenle Fransız devriminin temel ilkeleri ve burjuva beyannamesini olarak anılan "Fransız İnsan Hakları Bildirgesi"nin en önemli maddeleri "eşitlik-özgürlük-adalettir". İktisadi gücü elinde bulunduran burjuvazi böylece artık siyasal yetkileri de ele alabilecekti. Karar vericiler konumunda yer alabilmek için de kral-kilise-aristokrasi iktidarının dayanağı olan temel ilkeleri ortadan kaldırması gerekiyordu. Kral-kilise-aristokrasi artık "Tanrı tarafından görevlendirilmiş" değildi ve herkes "sırf insan olduğu için doğuştan eşit haklara sahip ve özgür"dü. Bu niteliğiyle devrim Tanrı egemenliği anlayışı yerine halk egemenliği anlayışını getiriyordu. Fransız devriminin dünyaya yayılan en büyük etkisi bu "laik" niteliği idi. Laiklik en basit anlamda sadece "din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması" değil, "iktidarının kaynağının din dışı olmasıdır. Yani iktidar kaynağını dinden almaz, teokratik değildir. Fransız ihtilali böylece Tanrı egemenliğinden halk egemenliğine dolayısıyla teokrasiden laikliğe geçişi sağlamış oluyordu.

İkincisi, ekonomik ilişkilerde ve üretim biçimlerinde, feodalizmden kapitalizme doğru köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle de teknolojinin ilerlemesi üretim ilişkilerini değiştirmiş, sermaye birikiminin artması pazara yönelik manifaktür üretimini yaygınlaştırmış ve yeni bir mülkiyet ve ticaret anlayışı ortaya çıkmıştır. İlk başta bakıldığında devrim alt yapının, üst yapıyı çatlatmasıdır. Nitekim devrimle birlikte; egemen sınıflar, yönetsel güçler ve bölgesel otoriteler, yerlerini yeni sınıf ve yönetim biçimlerine bırakmak zorunda kalmışlardır. Fransız Devriminin kendisinden önceki devrimleri gölgede bırakarak tipik bir burjuva devrimi örneğini sunmasında şu sosyolojik faktörler etkili olmuştur. Öncelikle Fransa'da feodal ayrıcalıkların üstüne kapanmış soylular, her türlü ödünü, alabildiğine reddetmelerine karşın halk kitleleri de olanca kızgınlıklarıyla buna başkaldırmış, aristokratik karşı-devrim, devrimci burjuvaziyi de eski düzeni, belki aynı inatla baştan aşağıya yıkmaya götürmüştür. Ne var ki, bu burjuvazi, kendilerine ödün vermesi gereken tarımdaki ve kentlerdeki yığınlarla bağlaşıklık kurarak başarabildi bunu; değişikliğin siyasal aracı, halk kitlelerine dayanan küçük ve orta burjuvazinin jakoben diktatörlüğü idi; bütün bu kitlelerin ülküsü de demokrasi idi. Serbestçe çalışan ve alıp veren köylülerin ve bağımsız zanaatçıların, kısacası bağımsız küçük üreticilerin demokrasisi. Böylece Fransız Devrimi, modern ve çağdaş tarihteki yerini bu şekilde almıştır.

Türk Devrimi

Türk devrimi de diğer devrimler gibi klasik 3 aşamadan geçmiştir.

Hazırlık:

Devrimlerin hazırlık aşamasında dönemin fikir adamları devrimin teorik çerçevesini oluşturan eserler ortaya koyarlar. Osmanlı İmparatorluğunun modernleşme süreci, devrimin hazırlık dönemini oluşturur. Çünkü modernleşme süreci Osmanlı İmparatorluğunda daha ilerici siyasal sistemlerin tartışıldığı ve hayata geçirildiği dönemdir. Tanzimat döneminden II.Meşrutiyetin sonuna dek devam eder. Bu dönemin önde gelen düşünürleri, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Mizancı Murat, Şinasi gibi düşünürlerdir.

İhtilal:

İhtilal aşaması silah zoruyla eski ve gerici düzenin yıkılıp yerine yeni ve ilerici düzenin kurulduğu ve mutlak halk desteğinin alındığı 2.aşamadır. Burada vazgeçilmez olan halk desteğinin alınması ve silah ve zor kullanılarak düzenin yıkılmasıdır. Sistemin gericiliği ve ilerici niteliği bireylere tanıdığı hak ve özgürlükler nispetinde tanımlanır. Hangi sistem bireye hukuksal anlamda daha fazla hak ve özgürlük tanırsa o sistem diğerine göre ilerici'dir. Elbette anayasada hukuksal olarak tanımlanmış hak ve özgürlüklerin siyasal katılımı ve toplumsal hayattaki pratikleri de düzenin ilerici özelliğinin tanımlanmasında önemli bir kriterdir.

Türk Devrimi'nin ihtilal aşaması 19 Mayıs 1919'dan başlayıp 30 Ağustos 1922'ye dek devam eden Kurtuluş Savaşı olarak adlandırdığımız dönemdir. Silah ve halk desteği kullanılmıştır. Ancak Türk devriminin kendine özgü koşulları savaşı monarka değil, işgalci kuvvetlere yönlendirmiş, ancak sonunda düzeni yıkmaya pratiğinde uygulamaya sokmuştur. Fransız devriminde burjuva ve halk ihtilali gerçekleştirmişken, Türk devriminde bu aşamada yer alan sınıf burjuva değil "asker"dir. (kapıkulları geleneğini devam ettirerek)

Yeniden Yapılanma:

Eski ve gerici düzen yıkıldıktan sonra, yerine yeni ve ilerici bir düzen koymak devrimi devrim yapan esas aşamadır. Çünkü eğer bu aşama mümkün olmazsa "devrim" olmaz. Yeni sistem, eskisinin yerine hukuksal, ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel vs her boyutuyla inşa edilmelidir. Saltanatın kaldırılmasından itibaren Türk devrimi, hukuksal, ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel vs her boyutuyla bu aşamayı gerçekleştirmeye çalışmıştır. (Hukuk devriminden yazı devrimine vs tüm yenilikler). Türk devriminde yeniden yapılanma aşamasında da "asker" yer almıştır.

Fransız-Türk Devrimleri, Benzerlikleri, Farklılıkları

Fransız devrimi ile Türk devrimi arasındaki en temel benzerlik sonuçlandır. Fransız devriminden esinlenen Türk devrimi, yeniden yapılanma aşamasında bu özelliğini açık bir biçimde ortaya koymuştur. En temel benzerlik egemenliğin kaynağını Tanrısal olarak belirleyen monarşileri(saltanat) yıkarak bunun yerine halk egemenliğine dayanan cumhuriyet ve parlamenter sisteme geçmiş olmalarıdır. Artık herkes eşittir, yönetici konumundaki kral/padişah; Tanrı tarafından halkı yönetmekle görevlendirilen bir seçilmiş değildir. Böylece eşit olan her bireye, eşit olarak yönetime katılma hakkı doğacaktır ki bu da parlamenter sistemin özüdür. Böylece o zamana değin yürürlükte olan soylu kişilerin diğerlerini Tanrının verdiği yetkiyle yönetme hakkı elinden alınıyor, herkese kendi kendini yönetme hakkı veriliyordu. Burjuva devriminin mantığı da zaten, yönetime dahil olma ayrıcalığını ele geçirme üzerine kurulmuştu. Doğuştan "soylu" olmayan burjuvanın, ülke yönetiminde söz sahibi olabilmesi için herkesin "eşit" olmasından başka çare yoktu. Böylece artık yönetimdeki yerini alabildi. Sonuçta her iki devrimde de monarşiler yıkılıp yerine halk egemenliğine dayalı parlamenter sistemler kuruldu.

İki devrim arasındaki en temel fark ise Fransız devriminde aşamalar farklı sınıflar tarafından meydana getiriliyorken, Türk devriminde bütün aşamalarda "kapıkullarının" (asker ve bürokrasi) yer aldığı görülmektedir. Osmanlı imparatorluğunda "burjuva devrimini" gerçekleştirecek ulusal bir burjuva olmadığı için devletin "devamlılığını ve kurtuluşunu" tarihi misyonu olarak adlandıran "kapıkulları" devrimin öncüleridir. Burjuvasız bir burjuva devrimi kapıkulları tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak bu durum cumhuriyetin ilanından sonra oluşmaya başlayacak olan "burjuva" sınıfı ile asker ve bürokrasi arasında daimi bir iktidar kavgasına neden olacaktır. Sistemi ve devleti kuran asker ve bürokrasi kendini her daim "sistemi ve devleti korumakla" yükümlü sayacak, ve burjuva iktidarlarının yaşandığı dönemlere müdahale etmekten çekinmeyecektir. Elbette ki askeri darbeler şeklinde gerçekleşecek olan bu müdahaleler, demokrasinin gelişimi açısından olumsuz sonuçlarını da beraberinde getirecektir.

YÖNTEY-YÖNETİLEN: MERKEZ-ÇEVRE

Merkez-çevre diyalektiğinin mucidi Edward Shils olmasına rağmen, ülkemize Şerif Mardin tarafından tanıtılmıştır. Şerif Mardin'in Osmanlı ve Türk siyasetine dair çalışmalarında kullandığı temel açılavıcı teorem, Türkiye'deki siyasi gerilimi merkez-çevre ilişkileri bağlamında izah ediyor. Buna göre, elitlerin hâkim olduğu bir merkez vardır ve bu merkez çevredeki unsurların, yani sıradan vatandaşın, kendisine doğru olan hareketini engellemeye çalışır.

YÖNETENLER

Teoremle Osmanlıdan günümüze yöneten-yönetilen ilişkisi şu şekilde açıklanmaktadır.

Kapıkulları: Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra Anadolu'da atomize iktidarlar ortaya çıkmıştır. Beylik düzeyinde siyasal oluşumlar olarak adlandırabileceğimiz bu iktidarlar kendi aralarında siyasal rekabet sürdürürken dayanak buldukları ordularından kuvvet almaktaydılar. Ancak her biri soylu birer Türk prensliği olan bu aşiretler birbirleriyle iktidar mücadelesine kalkıştıklarında kendilerine bağlı olan ordunun "saf değiştime" sorunuyla da karşı karşıya kaldılar. Bu beyliklerden bir tanesi olan Osmanlı Beyliği de Anadolu'ya merkezi iktidar kurma amacıyla sefer başlatmadan az evvel bu sorunu çözmek için (Selçuklu ve Bizans'ın sentezi denebilecek bir sistemle) "Devşirme Sistemi"ni kurma ihtiyacı hissetti. I. Murat zamanında uygulamasına geçilen bu sistemde, Balkanlara yapılan fetihlerle ele geçen bölgelerdeki Hristiyan halkın en fazla 14 yaşına gelmiş olan çocukları Gelibolu'daki "Acemi Oğlanlar Ocağı"na gönderilip, Müslüman ailelerin de yanına verilerek eğitime tabi tutuluyordu. Ardından yönetsel becerilere sahip olanlar, Enderun denilen saray okuluna alınarak yönetici kadrosuna geçiyor, fiziken uygun olanlar da "Yeniçeri Ocağı" bünyesine alınarak asker oluyorlardı. Böylece "merkez"i oluşturan yönetici kadro tamamen devşirmelerden kuruluyordu. Açıklanan nedenden dolayı sistemin mantığı Türk-Müslüman ailelere kapalı olmasıdır. "Kapıkulları" denilen asker ve bürokrasiden oluşan bu sınıf içinde Türkmen aşiretlerinin izine en son Fatih dönemine dek rastlanacaktır. Fatih'in İstanbul'u fethiyle beraber, siyasi rüştünü ispatlaması, hem babası II. Murad'ın taraftarı hem de soylu bir Türkmen aşiretinin üyesi olan veziri Çandarlı Halil Paşa'nın idamına ve malının müsadere edilmesine yol açacaktır. Böylece Osmanlıların siyasi rakip olabilecek bir aile kalmayacak ve Çandarlılar siyasetten tasfiye edileceklerdir. Fatih döneminden itibaren devlette devşirme kapıkulları iktidarı başlayacaktır. "Merkez"in en etkin güçlerinden bir tanesini oluşturacak olan kapıkulları kendi çıkarlarını devletin çıkarlarıyla bir saydıklarından en önemli hedefleri "devletin bekasını sağlamak"tır. Yani her ne olursa olsun devletin devamlılığı esas alınmalıdır. Köklerini ve sınıfsal çıkarını "devlet"te bulan bu sınıf, onu biçimlendirme ve değiştime hakkını da kendinde bulmuştur. Bu anlamda devletin bekçisidir ve devletin çıkarlarına engel olduğunu düşündüğünde padişahı dahi değiştime hakkını ve gücünü kendinde bulur. Pratikte "divan üyeleri" olarak padişahla beraber ülkenin yönetiminden sorumludurlar. Bu sınıf 19.yyda nitelik açısından bir değişikliğe uğrayacaktır. Artık Balkan fetihleri durduğu ve bağımsızlık hareketleri baş gösterdiği için, Balkanlardan sistem için devşirme elde etme şansı kalmamıştır. Bu nedenle, Türk-Müslüman ailelerin çocuklarının sistem içersinde değerlendirilmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu çocuklar 18.yydan beri Batı model alınarak açılmasına başlanan okullarda eğitime tabi tutulmuşlardır. Bu okullar çoğunlukla askeri nitelikli olup, ilk dönemlerde eğitimciler tamamen Batılılardır. Bir süre sonra Harbiye (1834) ve Mülkiye (1859)'de kurularak devletin "kapıkulu" ihtiyacını karşılayacak kurumlar mekanizmaya dahil olur. Bu okullara Türk-Müslüman ailelerin çocukları kabul edilir, bu yönüyle niteliksel açıdan ciddi bir değişim söz konusudur. Ancak "devletin bekası, devletin devamlılığı, devletin çıkarları"na ilişkin klasik kapıkulları mantığında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu okullardan yetişen gençler "yönetici sınıf" üyesidir ve devletin çıkarları ve sistemin devamlılığı temel amaçtır. Bu amaçla kendilerinden önceki "yeniçerilerin" yaptığı gibi tahta müdahale ederek, değişiklikler yapma hakkını kendilerinde bulmuşlardır. Bu bağlamda kapıkulları seçkinci, devletçi ve merkezîyetçidir.

Ulema:

"Yönetenler" arasında merkezde yer alan diğer sınıf ise; medrese eğitimi almış olan ulema'dır. Ulema da kapıkulları gibi, devletin yönetici sınıfında yer alan ve taht değişikliklerini belirleme gücüne sahip olan bir diğer mekanizmadır. Öyle ki pek çok taht değişikliğinde bu sınıfın desteğini alarak padişah olmak, ya da padişah kalmak mümkün olabilmıştır. (örn; II.Bayezid'in tahta geçişi). Bu sınıfın temel özeliği, medresenin yalnızca Türk-Müslüman ailelerin çocuklarına açık olmasıdır. Medrese eğitimi (imam, kadı, müderris vs) şeklinde tamamlayan üye, buradan devlet yönetimine taşra ve merkez düzeyinde dahil olabilir. (İmam olan kişi taşrada dini görevli olurken, kadı bölgenin hukuk işlerinden sorumludur.) Kadı en üst düzeyde Kazasker olarak görevlendirildiğinde artık "divan"ın da üyesi olabilir. Dolayısıyla, "divan"a Müslüman-Türk'ün dahil olabilmesinin tek yolu "kazaskerlik"tir. Bu anlamda yönetici sınıfa dahil olabilmek için halka açık olan tek kanal "ulema"nın yer aldığı meresedir. Bu nedenle de yönetilenlerle (çevreyle) ilişkileri en güçlü sınıf ulema sınıfıdır. Ayrıca bu sınıfın yönetilenlerle olan ilişkisini sürekli ve sağlam tutacak olgu doğal olarak "din"dir. Toplumla arasındaki bağ bu nedenle her zaman kapıkullarına göre çok daha güçlü olacaktır. Bu bağın en tipik göstergesi, ayaklanmaların çıkacağı dönemde halkın Cuma namazı için camilerde toplanıp, dilek ve şikayetlerini saraya ulema kanalıyla iletmesidir. Bu bağlamda ulema; çevrenin temsilcisi, bireyci ve gelenekçidir.

Süreç ve Kapıkullarının Örgütlenişi

Osmanlı modernleşme süreci kapıkullarının ve ulemanın devlete müdahalelerinin tipik örneklerinin en keskin bir biçimde sergilendiği bir dönem olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılı anlayışla kurulmuş okullarda yetişen gençler, Avrupa'ya gittiklerinde, ülkenin içinde bulunduğu olumsuz durumu başka devletlerle kıyaslama olanağı bularak çareler düşünmüşlerdir. Avrupa ülkeleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan hemen her bakımdan ileri bir seviyede idiler. Bu durumda Osmanlı İmparatorluğu'nu içine düştüğü zayıflamış durumundan kurtarmak ve Avrupa'nın bilimsel, teknik, eğitim, kültür vs seviyesine çıkarmak için yapılması gereken en başlıca eylemin, Avrupa'nın idare tarzı olan "meşrutî monarşi"ye geçmesini sağlamak olduğunu düşünen bu grup (ki Avrupalılar tarafından Jön Türkler olarak adlandırılacaklardır) Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik kapıkulları kanadına mensuplardır. (Çünkü neredeyse tamamı yönetici sınıf üyesidir). Bu amaçla harekete geçen bu sınıf, meşrutiyetin ilanına ayak direyen padişahı tahttan indirecektir. Bir hükümet darbesi yapan bürokrasinin önde gelen ismi Mişat Paşa ve Serasker Hüseyin Avni Paşa, kapıkullarının tarihsel reaksiyonunu göstermiş ve devletin devamlılığına engel olarak gördüğü padişahı (Abdülaziz) tahttan indirmişlerdir. Yerine anayasayı ilan etmeyi ve parlamentoyu açmayı kabul eden II. Abdülhamit (V. Murat'ın kısa süren iktidarından sonra) getirilmiş ve I. Meşrutiyet dönemine geçilmiştir (1876). Ancak tahta geçen II. Abdülhamit, klasik denge unsurlarından ulemanın desteğini yanına alarak, anayasanın kendine verdiği yetkiler aracılığıyla parlamentoyu tatil etmiştir. Bu uzun tatil boyunca ülke, II. Abdülhamit'in kişisel egemenliğinde yönetilirken, kapıkulları (Avrupalıların deyimiyle Jön Türkler) yurtdışında ve içinde örgütlenerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Devleti menfaatinin ve devamlığının meşrutiyet yönetiminde olduğunu gören kapıkulları (asker ve bürokrasi) yeniden meşrutiyet yönetimini kabul ettirmek için çalışmalarda bulunacaklar ve en sonunda 1908'de meşrutiyet ikinci kez ilan edilecektir.

Ancak bu süreç içerisinde en önemli olay, Jön Türkler'in II.Abdülhamit'i tahttan indirmek ve meşrutiyeti ilan ettirmek için 1902'de Paris'te düzenledikleri I.Jön Türk Kongresidir. Bu kongre, Türk siyasi hayatını biçimlendiren merkez-çevre ilişkilerinin belirginleşerek su yüzüne çıktığı ve iki ana hizbi oluşturduğu ciddi bir siyasi kongre olmuştur. Buna göre, Jön Türkler ikiye ayrılarak, birbirinden farklı iki siyasal amaca ulaşmaya çalışan Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin'in etrafında toplanmışlardır.

Ahmet Rıza:

1889'da İttihat ve Terakki kurulurken, Ahmet Rıza, Paris'te Fransız İhtilali'nin 100. Yıldönümünü kutlamak için açılan Dünya Sergisi'ni gezmek üzere buraya gelir. Geri dönmeyecek olan

Ahmet Rıza 1908'e kadar yurtdışında kalacaktır. Ahmet Rıza, Paris'te başını Auguste Comte'un çektiği pozitivist harekete katalacaktır. Fransız İhtilali, akılcılığı bir ara onu resmi bir din durumuna yükseltecek derecede yüceltmış kendine şiar edinmişti. Daha sonra Napolyon'un 1815 yenilgisiyle Fransa'da ihtilal öncesine dönüş yapılıncaya, akılcılığa karşı da tepki gösterildi. İşte Comte akılcılıkla ihtilalciliğin birbirine karıştırılamaması gerektiğini, toplumbilim (sosyoloji) sayesinde toplum yasalarının öğrenilebileceğini, bu sayede ihtilal olmadan toplumların bilimsel olarak biçimlendirilebileceğini, "ileriye" götürülebileceğini söylüyordu. Nitekim pozitivistizmin iki düsturu "düzen" ve "ilerleme" idi. (Osmanlıca olarak "intizam" ve "terakki") Yani düzen içinde ilerleme öngörülüyordu. Pozitivistizmin "terakki" düsturu zgürlükçü hareketi etkileyerek, İttihat-i Osmani olan örgüt adını "İttihat ve Terakki"ye dönüştürmüştü. Ahmet Rıza'ya göre Osmanlı toplumunu kurtaracak olan, Kanun-i Esasi'den ve meşrutiyetten çok, "yeni bir insan tipi" yetiştirmekti. Yeni insan "ekmeğini alınının teriyle kazanan, menfaatini kimsenin zararında aramayan adam" olacaktı. Bu bilim ve eğitimi yaygınlaştırarak sağlanacaktı.

Jön Türkler'in Ahmet Rıza kanadı işi, "seçkinci-otoriter" tezleri ya da "aydın despotluğunu" savunmaya kadar götürüyordu. Buna göre halka tanınan ayaklanma hakkı, yönetimin bir uzman-seçkinler zümresine geçmesini sağlamak içindi. İlk amaç, "siyasal liderlik yapabilecek sınıfı yetiştirmek" olmalı, "parlamentar ve temsili bir sistemin kurulması ise; halkın eğitilmesinden sonraya bırakılmalı" idi. Hatta açıkça askerlerin siyasal hayatta önderlik yapmasını öneren Ahmet Rıza, sanki partinin yapacağı işi subaylara yüklemek istiyor gibiydi. Bu bağlamda Ahmet Rıza, kapıkullarının iktidar anlayışını sürdürüyor ve geliştiriyordu. Yani devlet güçlü bir merkezi sisteme dayalı (merkeziyetçi), devletçi ve yönetimi eğitimlilere ve hatta subaylara verdiği için seçkinci idi.

Prens Sabahattin

Prens Sabahattin'in babası Damat Mahmut Paşa, Abdülhamit'in kız kardeşiyle evliydi. Almanların yürütmekte olduğu Berlin-Bağdat demiryolu projesi Konya'ya ulaştığı sırada, İngilizler İskenderun-Bağdat-Basra demiryolunu üstlenmek üzere devreye girmek istediler. Bu işin takibini Mahmut Paşa'ya havale etmişlerdi. Oysa Alman İmparatoru II. Wilhelm 1898'de Osmanlı Devleti'ne resmi bir ziyaret için gelmişti. Bu bile Almanların Konya-Bağdat-Basra imtiyazını almalarına yeterdi. Çünkü öbür Avrupa hükümdarları Ermeni sorunundan ötürü II. Abdülhamit'i boykot ediyorlardı.

Damat Mahmut böylece umduğunu bulamayınca tepki göstermek amacına iki oğlunu alıp Fransa'ya kaçtı. Padişahın eniştesinin ve yeğenlerinin "özgürlük yok" diye kaçmaları Avrupa'da gazete başlıklarını bir süre doldurdu. Abdülhamit yenilerinin kaçırıldığını iddia etti. Olay özgürlükçü hareketi biraz canlandırdı. 1902 yılında Prens Sabahattin ve kardeşi Paris'te I. Jön Türk Kongresini topladıklarında 40 kadar delege o zamana kadar yapılagelen yayın faaliyetleriyle bir yere varılamayacağını "askeri kuvvet kullanmak gerektiğini" ileri sürdüler. Ermeni delegeler bunun da yetmeyeceğini Avrupa devletlerinin müdahalesinin gerekli olacağını söylüyorlardı. Prens Sabahattin her iki görüşü benimsedi. Fakat dış müdahalenin demokratik devletler (İngiltere ve Fransa) tarafından yapılması şartını koştu. Ahmet Rıza ve arkadaşları bu görüşe karşı çıktılar. Böylece Jön Türk hareketi bölünmüş oldu.

Prens Sabahattin'in yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkileri irdeleyen görüşü Le Play'nin kurucusu olduğu bir toplumbilim akımına bağlı Edmond Demolins adındaki yazarın düşüncelerinden esinlendi. Demolins'e göre iki tür toplum vardır: toplulukçu ve bireyci. Bireyci toplumlara en iyi örnek İngiltere'dir. Orada çocuklar girişken ve hareketli bir hayat için yetiştirilirler ve büyüyünce çok iyi işve macera adamı olurlar. O tür toplumlarda yönetim de adem-i merkeziyetçidir. (İnsan merkezli, bireyci, daha çok eyalet, federasyon, konfederasyon sistemleri) Köyler, kentler ihtiyaçlarını kendileri karşılarlar. Toplulukçu toplumlarda ise çocuklar "muhallesi çocuğu" olarak yetiştirilirler. Büyüyünce de memur olurlar. Bu tip toplumlar "merkeziyetçi"dir. Köyler, kentler ihtiyaçlarını kendileri karşılamazlar, bunu merkezden beklerler. Prens Sabahattin'e göre Osmanlı toplumunun kurtuluşu bireyci bir topluma dönüşmesiyle mümkün olacaktır. Prens Sabahattin'in görüşleri teşebbüs-i şahsi ve adem-i merkeziyet adıyla özetlenir. Bölgesel özerklikler ve yerinden yönetim ilkelerine ağırlık tanır. Ahmet Rıza'nın görüşlerine şiddetle karşı çıkan Prens Sabahattin, bürokrasiye, merkeziyetçiliğe ve memur

X

toplumu tipine itiraz ediyor bunarın yerine bireyciliği, kişisel özgürlük ve yaratıcılığı ön plana çıkarıyordu. Güçlü bir merkezîyetçiliğin ve merkezin karşısında özerk güçlere dayalı yerel iktidarları ön plana çıkaran "çevre"den yana bu tavır, ulemanın yüzyıllardır sürdürdüğü tavra paraleldir. Bu anlamda "çevre"nin görüşlerinin esas alınmasını talep eder ve çevreyle olan bağıını "din" üzerinden geliştirir.

Sonuç olarak; özel girişimci yerinden yönetimci ve yabancı desteğinden yarar uman Prens Sabahattin ve çevresi bundan sonra Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurarak (1906) faaliyetlerine ayrı bir çizgide devam edeceklerdir. Ahmet Rıza kanadı ise İttihat ve Terakki Cemiyeti çevresinde örgütleneceklerdir. Bu ikilik süreç içerisinde aşağıdaki gibi devam edecektir.

*İttihat ve Terakki- Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti- TBMM Döneminde I. Grup- Cumhuriyet Halk Fırkası

* Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti- Ahrar Fırkası- Hürriyet ve İtilaf- TBMM Döneminde II. Grup- Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası- Serbest Cumhuriyet Fırkası- Demokrat Parti- Adalet Partisi